

Commedia dell'arte

Commedia dell'artes oprindelse

Commedia dell'arte er italiensk og betyder enten komediekunst eller den professionelle komedie. Denne teaterform tog sit udgangspunkt i første halvdel af 1500-tallet - dvs. i renæssancen - i Italien. Som vi har set i det foregående afsnit, var den katolske kirkes indflydelse på teatrets udvikling betydelig, og i hvert fald ét havde afgørende indvirkning, nemlig at gudstjenesterne foregik på latin.

Italien var på daværende tidspunkt opdelt i en lang række småstater, som alle blev ledet af en fyrste. Denne fyrste havde ansat en hofnar, som tog sig af det praktiske ved kulturelle og religiøse lejligheder.

Når der blev spillet teater ved fyrsternes hof, foregik det endnu enten på latin, eller man spillede gamle græske tragedier på originalsproget eller lavede kopiversioner af Terents' og Plautus' komedier. Datidens forfattere stillede da spørgsmålet, hvorfor man ikke spillede nutidige komedier på italiensk efter gamle idealer? Bl.a. Machiavelli stillede dette spørgsmål og forsøgte selv at give det et svar ved at skrive nye italienske komedier ud fra de ovennævnte kriterier. De nye italienske komedier krævede imidlertid, at der også var skuespillere til at spille de roller, der var i stykkerne. Tidligere havde adelen spillet teater for hinanden, og der var da også nogle roller i den nye komedie, som fandt behag i adelens øjne, men hvem skulle spille de folkelige, komiske roller? Øjnene faldt på hofnarrene.

Da hofnarrens funktioner ved hoffet var omfattende, var han i besiddelse af en vis form for dannelse, kendte klassikerne, spillede musik og havde med sin baggrund i en borgerlig opvækst både kreativitet og virkelighedsfornemmelse til at kunne fremstille rollerne. Gennem den nye komedie kom hofnarrene i fokus, og de fik stjernestatus overalt ved fyrsternes hoffer. Samtidig erhvervede de mest oplyste hofnarre kendskab til og viden om en gammel folkelig komedietradition - Atellaner-farcen - som var en kort farce med faste rolletyper. Med en ballast af viden om og erfaring i komedie og med et selvværd, der var blevet pudset ved hoffet, vinkede de bedste af narrene farvel til fyrsterne og tog nu ud på egen hånd.

Det omrejsende teater

Narren var blevet professionel skuespiller og samlede hurtigt andre omkring sig. Det kunne være circusartister, gøglere og linedansere, og i begyndelsen

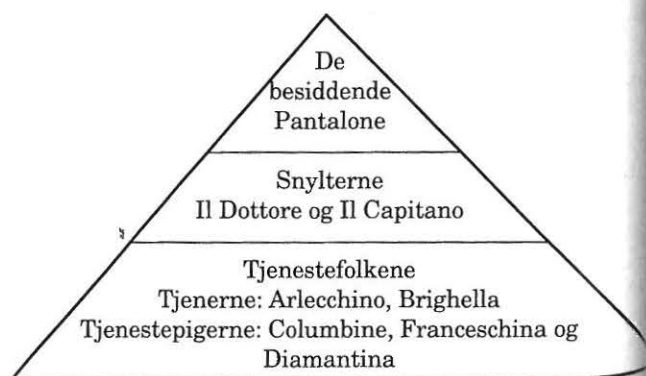
var der udelukkende tale om mandlige skuespillere. Da skuespillererhvervet imidlertid var lavt rangeret, fik fx prostituerede efterhånden chancen for et tilsyneladende mere anstændigt job. Langsomt blev der dannet trupper, og trupperne fik efterhånden karakter af familieforetagender, hvor børnene blev opdraget i skuespiltraditionen, og hvor den enkelte skuespiller skiftede fra en type rolle til en anden i takt med alderen. Trupperne rejste fra by til by, fra markedsplads til markedsplads med kærre, som både var et transportmiddel og samtidig tjente som sovested for trupperne og som spilleplads. Truppernes tilstedeværelse foranledigede ofte sammenstød mellem de lokale verdslige og kirkelige myndigheder.

Scenografi

Da trupperne rejste fra sted til sted, var det begrænset, hvor meget man kunne slæbe med sig. Vi kan se ud fra tegninger, at man som regel spillede på en træ-estrade eller på kærrens lad med et simpelt stykke tøj som bagtæppe. Efterhånden blev scenografien mere udviklet, således at der kom fortæppe, og der var mulighed for også at udvide spilleområdet med en forscene.

Scenarier

Der var ikke tale om, at trupperne realiserede en dramatikers færdigskrevne tekst; forestillingen bestod af improvisationer over et forud aftalt scenario (handlingsskitse), som blev ophængt uden for spillepladsen. Skelettet i komedierne var en række faste figurer med sociale relationer, som skabte baggrunden for dramatikken og komikken. Dario Fo har kaldt det komediemotoren, og personerne i komediemotoren kan da også indplaceres i tidens samfundsopbygning, nemlig den feudale. Dvs. at commedia dell'artes figurer afspejler samfundet.

Desu
ale k
unge
finde
ten i
Sci
tilsa
kalk
kuni
tyde
sere
finde
for c
terh
(tira

Laz
Han
lang
sætt
lazz
1)
fren
2)
scer
3)
stig
talt
ove
kraj
bate

Per
Sty
kelt
var
typ
var
for
var
Til
ske
sku
var
når
sku
var
Ku
ske
der
lap
enc
lap
del
sor
V

Desuden er der i komediemotorens indbyggede sociale konflikter et vakuum, dvs. et tomrum, hvor de to unge elskende, dvs. den unge helt og heltinde, befinder sig, og hermed får vi også generationskonflikten inddraget.

Scenarierne var bygget op af nedarvede historier tilsat lidt brokker fra andre skuespil og ofte med lokalkolorit i form af fx den lokale dialekt. Trupperne kunne fx indflette lokale geografiske navne og hentyde til lokale magtkampe. Skuespillerne improviserede så ud fra dette scenario og måtte altså selv finde på replikker. Det var imidlertid en stor hjælp for den enkelte skuespiller, at hver enkelt rolle efterhånden fik opbygget en fond af faste replikker (tirader), som så kunne varieres fra gang til gang.

Lazzi

Handlingen blev bundet sammen af musik og af en lang række såkaldte lazzi. Ordet kan nærmest oversættes til gags, og man opdelte i tre hovedtyper af lazzi.

1) *Ordlazzi*, som fx kunne være forkert brug af fremmedord

2) *Episodelazzi*, der fx kunne være fuldemands-scener og

3) *Pantomimelazzi*, der fx kunne være slagsmål, stigeakrobatik, dyreimitationer, dvs. alle former der talte til det folkelige publikum, og som kunne være overordentlig godt håndværksmæssigt udført bl.a. i kraft af nogle af skuespillernes baggrund som akrobater.

Persongalleri

Stykkernes personer var faste typer, som den enkelte skuespiller arbejdede med i årevis og dermed var i stand til at variere og perfektionere. De enkelte typer blev dannet ud fra stykkernes tema, som altid var en fremstilling af konflikter, der havde relevans for det folkelige publikum, og hvor hovedkonflikten var de sociale relationer i det omgivende samfund. Til hver enkelt type var der knyttet en bestemt maske. *Commedia dell'arte* er en maskekomedie, hvor skuespillerne bærer halvmasker af læder, og dette var en praktisk foranstaltning, idet det bl.a. skjulte, når mænd spillede kvinder, eller når den samme skuespiller spillede mere end en rolle, men masken var også med til at karakterisere den enkelte type. Kun de unge elskende bar ikke masker. Ud over masken havde hver enkelt figur et fast kostume; vi kender alle Harlekinkostumet med de mange farvede lapper, som oprindeligt var langt mindre forfinet end den nu kendte, men netop bestod af en masse lapper for at vise, hvor fattig denne tjener var. Endelig havde hver figur sit eget bevægelsesmønster, som understregede dens karaktertræk.

Vi skal kort præsentere de kendteste figurers ka-

rakteristika, hvad angår deres baggrund, bevægelsesmønster og påklædning bl.a. til senere brug ved øvelserne.

De besiddende

Pantalone (Il Magnifico)

I begyndelsen var en af de faste typer *Il Magnifico* (fyrsten), men da det jo var risikabelt og kunne medføre straf at kritisere de øverste magthavere, blev denne type omdannet til den rige borger, repræsentanten for de besiddende, ofte personificeret i den gamle rige købmand, *Pantalone*.

Pantalone har et lavt tyngdepunkt, bøjer ned i knæene, har fremskudt underliv, fremskudt hage og lægger ofte hænderne på maven og holder på en pengepung. Hans sprog er liderligt, og han kan være både hidsig og opfarende.

Pantalone er ofte klædt i lange stramme røde bukser, - senere blev de erstattet af knæbukser - på fødderne alt for store tyrkiske tøfler og desuden en lang rød eller sort kappe og en lille kalot på hovedet. Bæltet er tynget af en pung og en dolk. Hvis han ikke bærer en fallos, så er hans bukser prydet af en stor prangende skampose, som kan skjule de ædlere dele.

Både Molière og Holberg er inspireret af *commedia dell'arte*, og hos Molière kan han fx hedde *Orgon*, og hos Holberg bliver han kaldt *Jeronimus*.

Endnu en gruppe i det sociale hierarki er repræsenteret, nemlig snylterne.

Snylterne

Il Dottore og Il Capitano

To typer var her almindelige: *Il Dottore*, doktoren, som kan være, men ikke nødvendigvis er, medicinsk doktor. Han blev fremstillet som en lærd nar, der uafsladeligt kommer med bunkevis af latinske brokker.

Il Dottore har en rolig og rank holdning, gestikulerer meget med armene. Han taler som et vandfald og gerne pseudolatin.

Doktoren er klædt i sort med en stor hvid krave og en bredskygget blød baret, som han altid krammer.

Hos Molière hedder han *Le Medecin* og hos Holberg fx *Magister Stygotius*.

Den anden snylter er *Il Capitano*, kaptajnen, altså en militærmand, der praler voldsomt.

Il Capitano har brystkassen skubbet langt frem, og nakken tilbage. Han puster sig op som en påfugl, og han har gerne hånden på sværd-skæftet, når der - vel at mærke - ikke er fare på færde. Hans sprog er voluminøst - verbatim - men han har intet at have det i.

Hans påklædning er en uniformsvest af evt. læder. Hvid skjorte med store pufærmer og en storpul-

det hat med masser af fjer. På fødderne har han store højhælede sorte støvler.

Holberg kalder ham Jacob von Thyboe og Hostrup Løjtnant von Buddinge.

Ingen af de to er besiddende, men prøver at snylte på de besiddende ved hele tiden at være interesseret i at blive indgift i den besiddende klasse. Her dukker det andet tema op, nemlig generationskonflikten. De besiddende har nemlig giftefærdige børn, som forældrene hele tiden ønsker at arrangere ægteskab for, men aldrig med den, som den unge elskende selv har valgt. Flavio må aldrig få sin Isabella, enten fordi den gamle liderlige Pantalone selv vil have hende, eller fordi Pantalone ønsker, at Il Dottore skal giftes ind i familien.

Den unge heltinde

Den unge heltinde kan fx hedde *Isabella*, *Donna Innamorata* eller *Flaminia* og befinder sig i et vakuum, hvor hendes handlinger næsten altid er underkastet andre.

Hun har små dansende trin, svæver hen over jorden og vogter sin dyd. Selv om hun slår blikket ned, kan hun godt være snedig.

Den unge helt

Den unge helt kan fx hedde *Flavio* eller *Ottavio* og er i samme situation som den unge heltinde.

Han har et højt tyngdepunkt og bevæger ikke kroppen ret meget.

Når han gør det, sker det med rolige bevægelser, han stiller sig ofte i positurer, har tjek på tingene, er sej...

Hos Holberg hedder de som regel Leander og Leonora.

De unge elskende står dog ikke ganske alene, idet tjenestefolkene, altid forsøger at hjælpe dem - måske med den bagtanke at de så selv kan få den rette blandt tjenestefolkene - og her er tjenernes intriger ofte en god hjælp, når Pantalone skal presses eller lokkes til at give sit løfte til de unge.

Tjenestefolkene

Tjenerfiguren, zanni, er afhængig af Pantalone. Som nævnt var der i begyndelsen kun mænd med og derfor kun mandlige tjenere, som var af forskellige komiske typer: fx *Arlecchino* (*Harlekin*), *Pedrolino*, *Pierrot*, *Brighella*. Tjenerne er som oftest noget dumme, men besidder alligevel en vis snuheid, der gør, at de kan narre deres herre, og de er aktive som intrigemagere.

Man opdeler zanni i to versioner

Zanni 1 (Brighella)

Brighella er den snedige, bevæger sig roligt, men kan pludselig gå amok, skifter brat mellem ekstremer i sindstilstand.

Bruger hovedet og er mere hjerne end krop. Han er snu som en ræv.

Hans sprog er drillende, spottende, hånende, og han bagtaler gerne andre.

Han bærer en hvid bondedragt, der poser, og gerne påsat grønne tværstriber som en slags livré.

Scapin hedder han hos Molière, og Holberg kalder ham Henrik.

Zanni 2 (Harlekin)

Harlekin er den dumme, tåbelige, og han har usymmetriske bevægelser, idet han foretager sig unaturlige ting, mens hans herre taler, fx slår kolbøtter, og er altid parat til noget vildt.

Han er aldrig i ro, og fødderne bevæger sig konstant.

Tænker med hænderne, når han endelig tænker.

Hans sprog er vulgært og drøbende langsomt, og han tænker altid højt.

Han har en hvid dragt, der er blevet lappet med farvede lapper, og hvor blusen er holdt sammen i livet med en snor. I bæltet har han et kort træsværd.

Hos Holberg minder han om Arv.

Det kvindelige modstykke

Den kvindelige tjenerfigur, der kom til, kunne fx hedde Franceschina, og hun var ofte en attraktiv kvinde, der vækkede liderligheden i den gamle Pantalone.

Hun er stor og plump. Vulgær både i kroppen og munden. Hun har fremskudt hofteparti og er meget frodig i de øvre regioner. Hendes sprog er drillende og vulgært. Spraglet bondepigedragt med en udfordrende halsudskæring.

Molière kalder hende Dorine, og Holberg bruger navnet Pernille.

Konflikten mellem herre og tjener var overordentlig genkendelig for det folkelige publikum, og tjenerne var ofte voldsomt sultne, hvilket ikke dengang var et ukendt fænomen for den almindelige italiener.

Inspirationen fra commedia dell'arte

Commedia dell'arte blev en meget stor inspirationskilde for teatret i Frankrig, og allerede i slutningen af 1500-tallet og i 1600-tallet havde man i Frankrig en fast commedia dell'arte-scene, som blev kaldt Comédie Italienne. Molière er således meget inspireret af commedia dell'artens typer, ligesom vi på dansk grund kender dem fra Holbergs komedier, hvor fx

tjenerparret Henrik og Pernille er tydelige commedia dell'arte-figurer. Senere italiensk teater har også fornyet traditionen, ikke mindst Dario Fo og hans kone Franca Rame, som selv kommer fra en omrejsende teatertrup. Moderne gadeteater har også hentet inspiration fra denne teaterform, både i sin spilleplads, brugen af musik og gøglere og i den meget tydelige figurtegning, der egner sig til udendørs spil

evt. med stor afstand til publikum og folk, der kommer og går og ikke overværer en hel forestilling. En stivnet form for commedia dell'arte kan hvert år opleves i Tivoli på Pantomimeteatret, hvor Pierrot, Columbine og Harlekin slår deres folder. Megen farlighed er der ikke over det, men det er sjovt at se på for børnene.

